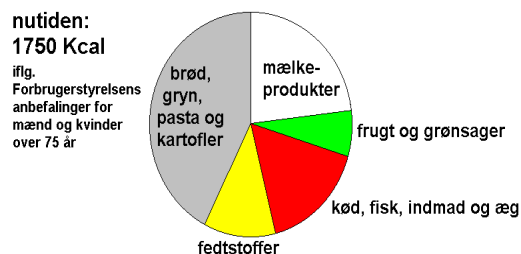
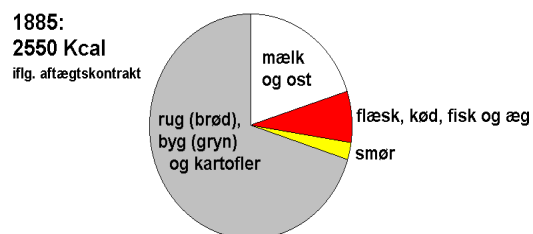
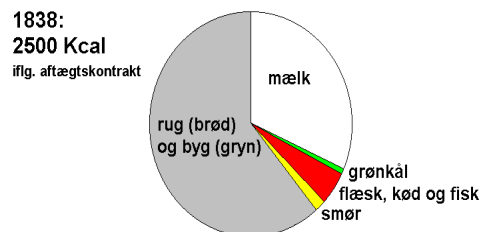
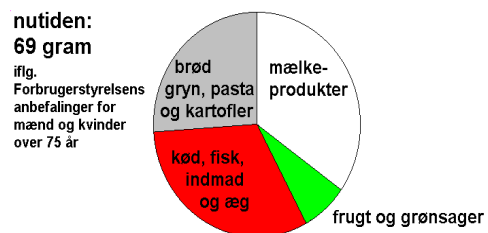
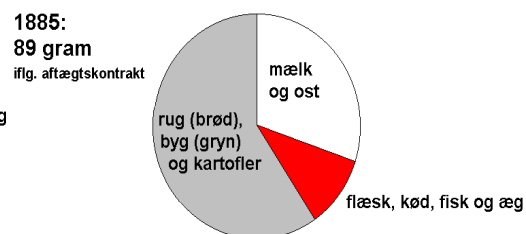
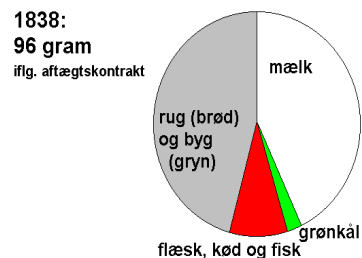

AFTÆGT på Strandfogedgården

Dagsration – kalorier fordelt på næringsmidler

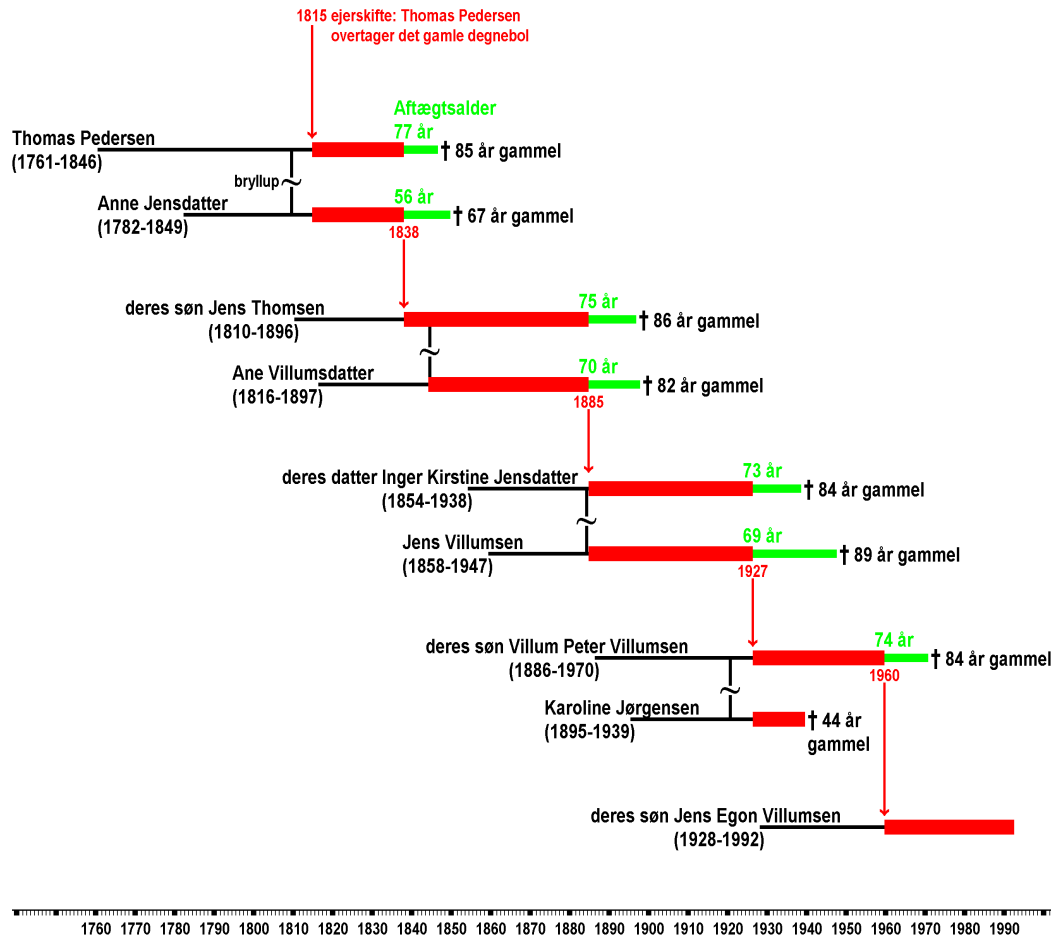
Dagsration – protein fordelt på næringsmidler

Ejere og aftægtsfolk på Jens Thomsens gård

EJERE og AFTÆGTSFOLK

Aftægt – de tørre fakta

I 1800-årene var aftægt en af de mest almindelige former for aldersforsørgelse i landdistrikterne. Aftægt aftales ved overdragelse af fast ejendom. Aftægtsaftalen kan indgå i et skøde og tinglyses sammen med det, eller den kan indgå i en selvstændig kontrakt, der tinglyses som hæftelse på ejendommen. Aftægten sikres som 1. prioritet.

Det almindelige indhold af en aftægtsaftale er, at køber forpligter sig til at forsørge sælger og hans eventuelle hustru med bolig, daglige fornødenheder og hjælp under sygdom og til at sørge for begravelse. Disse ydelser værdisattes og fradrages salgssummen. I beregningen medtog man 5 års aftægt og begravelsesomkostningerne.

Fødevarerne

Fødevarerne kan omregnes til dagsrationer for en person, og de kan sammenlignes med nutidens Forbrugerstyrelses anbefalinger for personer over 75 år:

	1838	1885	Nutiden	
Mælk	1,2 liter	0,7 liter	Mælkeprod.	0,5 liter
Ost		11 gram		25 gram
			Frugt	100 gram
Grønkål	48 gram		Grønsager	150 gram
Flæsk, kød og fisk i alt	52 gram	74 gram	Kød, fisk og indmad	100 gram
Flæsk	11 gram	22 gram		
Kød	11 gram			
Lammekød		22 gram		
Tørfisk	11 gram	11 gram		
Saltet fisk	19 gram			
Fersk fisk		19 gram		
Æg		6 gram		½ æg = 28 gram
Smør	6 gram	8 gram	Fedtstof	25 gram
Brød og gryn i alt	638 gram	562 gram		200 gram
Rugbrød	533 gram	592 gram		
Byggryn eller øl	105 gram/ 1,6 liter	70 gram/ 1,0 liter		
Kartofler		174 gram		175 gram

holdes i forsvarlig stand såvel indvendig som udvendig. I denne bolig præsterer ejeren os følgende aftægtsydelse:

Årlig: 4 tønder (fire) rug, to tønder byg, to tønder røde kartofler, fire snese æg, 2 lispund lammekød, to lispund fersk flæsk, 1 lispund ost, ½ pakke twist n° 10, otte pund talg, et lispund tørret torsk, en snes ferske torsk, tolv pund kaffe, tolv pund kandissukker, seks pund cikorie, en skæppe grov salt og 5.000 styk knoptørv. Endvidere er ejeren pligtig at fodre og græsse for os to får med yngel og endelig kontant årlig at erlægge ti kroner.

Månedlig: et pund smør.

Daglig: i tiden fra 1. april til 30. september to pletter nymalket mælk og i tiden fra 1. oktober til 31. marts en pot.

Alle de fornævnte præstationer skulle være gode og forsvarlige handelsvarer og leveres af de årlige præstationer kornet med halvdelen hver 1. maj og 1. november samt frit tilberedt til øl og brød, kartoflerne med halvdelen i optagelsestiden og halvdelen inden februar måneds udgang, den tørrede torsk i maj, den ferske i november måned, saltet 1. oktober, pengene 1. november, æggene efterhånden som vi har brug for dem og påfordrer dem, kaffe, sukker og cikorie med en fjerdedel den 1. hver af månederne januar, april,

juli, oktober, tørvane frit hjemkørte, indbragte i hus og stablede i rette tørvebjærgningstid og de øvrige årlige præstationer inden 1. november.

Køberen er fremdeles pligtig både så længe vi nyder ophold i fællig med ham, og når vi er flyttede ind i den ovennævnte bolig at forsøge os fornøden pleje og opvartning og ligeledes på sin bekostning i sygdoms og alderdomstilfælde at hente læge og medicin til os, såsom vi det med billighed kunne ønske. Endelig er han pligtig efter vor død at bekost vor hæderlige og anstændige begravelse efter egnens skik og brug.

Når den ene af os ved døden afgår, bortfalder af aftægten årlig 2 tønder rug og 1 tønder byg samt pligten til at fodre og græsse det ene får, men er, når jeg eller min hustru er afgået ved døden, den længstlevende berettiget til at fraflytte den solgte ejendom og ejeren af denne pligtig at erlægge på det opholdssted, som længstlevende måtte tage – når det er inden for en mils afstand – den hele forom beskrevne aftægt alene med undtagelse af mælken, i stedet for hvilken erlægges årlig på bopælen tyve kroner med halvdelen hver 1. maj og 1. november.

Sælger kunne være en gårdejer eller hans enke, og køber kunne være en søn eller en svigersøn – kvinder var ikke myndige i formueanliggender. Man kunne også forbeholde sig aftægt ved salg til fremmede.

Jurister har altid stræbt efter at bruge faste formuleringer om ensartede forhold. Også for aftægtskontrakter var der en formular, der blev udfyldt efter omstændigheder. Derfor viser en aftægtskontrakt meget om levevilkår i almindelighed på en bestemt egn.

En kontrakt stiler mod en idealtilstand og tager højde for konflikter. Derfor viser en aftægtskontrakt meget om de konflikter, som kunne opstå mellem gamle og nye ejere.

Jens Thomsen kom til gården her som 5-årig, da hans forældre mageskiftede deres hus i Rubjerg landsby med det gamle degnebol. Som 28-årig overtog han i 1838 stedet fra sin 77-årige far, og samtidig fik han forældrene på aftægt. Som 75-årig gik Jens Thomsen i 1885 selv på aftægt, da han solgte gården til en svigersøn.

De to aftægtsaftaler viser, hvad gården kunne yde, og hvad man med næsten 50 års mellemrum anså for nødvendigt til en anstændig alderdom.

Aftægtsboligen

Aftægt omfatter både forplejning og bolig. I Jens Thomsens aftægtskontrakt fra 1885 forbeholder han sig og konen bolig i 6 alen af den vestre ende af huset. Det svarer nøje til disse stuer, som tilsammen er på lidt under 25 kvadratmeter.

Andre var ikke så heldige. I første halvdel af 1800-årene blev gamle fattiglemmer udliciteret til familier, der på den måde ville tjene en ekstra skilling. Betalingen var ringe, og det udliciterede fattiglems tilværelse var kummerlig.

I 1850 kom der en lov om opførelse af fattighuse og boliger for husvilde på landet. Samtidig blev udlicitering af fattiglemmer til private forbudt – det havde alligevel været for elendigt. I fattighusene blev problemerne samlet under ét tag. Det gjorde det mere overskueligt for myndighederne, men gav ikke fattiglemmerne en god tilværelse.

De alderdomshjem, der blev opført i slutningen af 1800-årene indvarslede en overgang fra opbevaring til omsorg. Det var et kæmpe skridt frem mod udsigten til en værdig alderdom.

Aldersforsørgelse

Rige folk har altid kunnet imødesee en alderdom uden økonomiske problemer. Men for jævnt stillede mennesker og for fattige kan der komme problemer, når kræfterne ikke længere rækker til at tjene til dagen og vejen.

Den almindelige **folkepension** blev indført i 1957. Betingelsen for at modtage folkepension var og er alene at have opnået en vis alder. Blandt de første folkepensionister var der mange, der ikke alene fik en betrygget alderdom, men som for første gang i deres liv fik en betrygget tilværelse. Pensionen var om ikke rigelig, så dog rimelig. Og det var en enorm lettelse, at man ikke skulle gennem en trangsvurdering for at få den.

Folkepension afløste **aldersrente**, som var indført i 1891. Betingelserne for at modtage aldersrente var dels trang, dels alder. Fra 1937 blev trangen vurderet efter, om man kunne være medlem af en offentlig sygekasse (sygeforsikring). Da aldersrenten blev indført, var de allerfattigste udelukket fra at modtage den. Man skulle nemlig være »værdigt trængende« og ikke have modtaget fattighjælp i et vist åremål, før man nåede aldersgrænsen for at få aldersrente.

Aldersrente var et stort fremskridt i forhold til **fattighjælp**, som blev

indført ved lov i 1803. Folk skulle have gjort sig fortjent til fattighjælp ved et ordentligt levned i 5 år i samme kommune. Der var tilbagebetalingspligt for fattighjælp, og så længe det ikke var bragt i orden, havde man fortabt sine borgerlige rettigheder. Det gjaldt dog ikke dem, der fik fattighjælp på grund af alder, men skammen klæbede ved.

Fattighjælps virkninger – fortabelse af borgerlige rettigheder

En mand, der inden for de seneste 5 år havde modtaget fattighjælp og ikke havde betalt den tilbage,

– tabte politisk og kommunal stemmeret,

– måtte ikke gifte sig uden kommunens tilladelse,

– var under tilsyn, særligt med hensyn til hvordan han opdrog sine børn,

– kunne få sine børn tvangsfjernet,

– kunne ved politiets hjælp anbringes i en forsørgelsesanstalt,

– måtte ikke forlade forsørgelsesanstalten uden kommunens tilladelse, og

– kunne idømmes op til ½ års fængsel eller tvangsarbejde for al slags »udyd og uorden«.

slet intet har, da i stedet herfor 1 fjerdingkar byg ugentlig, 1 lispund flæsk, 1 lispund kød, 1 lispund tør-fisk, ½ lispund smør, 1 fjerding saltet fisk, 1½ skæppe salt og 4 pottes tran. Endvidere 8 læs knob-tørv à 24 snese læsset og 4 læs sandtørv à 12 snese læsset, hjem-ført af køberen i rette tørvebjærg-ningstid, et halvt hundrede kål, 1 skæppe hørfrø sået i dertil tjenlig jord og 2 rigsdaler kontant. Så føder og græsser køberen 2 får.

Af aftægten bortfalder, når den ene af os ved døden afgår 1½ td. rug og 1½ td. byg, det ene får og af mælken leveres kun 2 pottes mælk om sommeren og 1½ potte om vinteren daglig.

I sygdom og alderdoms tilfælde nyder vi af køberen al behøvende opvartning og pleje og efter vor død bekoster han os hæderligen begravnen mod tildels som vederlag herfor at beholde hele vores efterladenskab efter den længst levendes død, med undtagelse af kister og gangklæder, som deles mellem alle vores arvinger. Hvad vi af indbo måtte have brug for under aftægten skal køberen frit lade os udtage og afbenytte.

Skøde og aftægtsaftale 1885

Stedets pris: 4.250 kr.
Heraf aftægt i 5 år + begravelse: 1.250 kr.

Underskrevne strandfoged Jens Thomsen af Rubjerg skøder og endelig overdrager herved til min svigersøn Jens Villumsen sammesteds den mig ... tilhørende ejendom i Rubjerg by og sogn, ... og skal denne ejendom med alle tilliggende og tilhørende, påstående bygninger med mur- og sømfast tilbehør, avl, afgrøde, gødning, besætning, indbo og udbo af alle slags herefter tilhøre køberen med de almindelige rettigheder og byrder, hvormed jeg har ejet samme.

Salget sker i øvrigt på det vilkår, at køberen forpligter sig til at yde mig og min hustru Ane Villumsdatter, så længe vi eller en af os er i live og finder os tilfreds dermed, en aftægt bestående i, at vi hos ham og i fællig med hans familie erholder fornøden bopæl samt det fornødne til livets ophold i henseende til føde, vask, varme, lys, pleje og opvartning. Skulle vi derimod ikke finde os tilfreds med på nævnte måde at nyde vort ophold, er ejeren pligtig som aftægtsbolig for os at indrette sex alen af husesets vestre ende, hvilken bolig, der indrettes efter vor anvisning og af ejeren forsynes med seng og andet nødvendigt indbo, således som vi med billighed kunne forlange, så længe vi lever, af ham

SAND-TØRV afskrælles fra en jordoverflade og består af friske og døde planterødder og stængler. Tørven er porøs og giver en del flammer under brændingen. Sandtørv blev brugt på åbne ildsteder til madlavning.

TRAN var brændstoffet i tranlamper. Dertil brugte man væger af marven af lysesiv. Man kunne ofte nemmere lugte end se, at en tranlampe var tændt.

TALG er fedt fra får og okser og brugtes til tællelys. De 4 kg talg kunne give tællelys, der med en lysstyrke som juletræslys kunne oplyse 1885-aftægtsboligen i to timer og et kvarter dagligt. Det svarer til brændetiden for 1½ juletræslys af stearin. I 1885 var tællelys gammeldags. Unge mennesker havde petroleumslamper, men måske var de gamle bange for eksplosionsfaren.

TWIST var bomuldstråd, der brugtes til væger i tællelysene. I disse brændte vægerne ikke til aske, men skulle jævnlige klippes ned – lysene skulle pudses eller snydes for at brænde jævnt og ikke løbe og sode. Derfor blev lysesaksen et nødvendigt redskab.

HØRFRØ, udsået og høstet, kunne 1838-aftægtskonen tilvirke til linndetøj.

FÅR på græs gav uld, som aftægtskonen kunne tilvirke til uldtøj.

Skøde og aftægtsaftale 1838

Stedets pris: 400 kr.
Heraf aftægt i 5 år + begravelse: 100 kr.

Underskrevne husmand Thomas Pedersen af Rubjerg sælger og skøder herved fra mig og arvinger til min søn Jens Thomsen det mig ... tilhørende hus i bemeldte Rubjerg med tilliggende jorder ... alt med de rettigheder og byrder, jeg selv har haft ejendommen. I købet følger al min besætning, ind- og udbo, såsom: borde, bænk, 1 kakkellovn, 1 kedel, 4 bryggekar, 3 bænker, 2 øltønder, 3 jerngryder samt klæder til senge.

Så længe jeg og konen Anne Jensdatter lever, giver køberen os ved huset frit ophold af logi, føde, vask og opvarning samt lys og varme, men skulle vi dermed finde os misfornøjede, da skal køberen overlade os dagligstuen med loftrum, køkken, tørvehus og bageovn til fri rådighed og holde alt i god stand, dog skal køberen have frihed til selv at afbenytte bageovnen. Derhos yder han os i så tilfælde i gode købmandsvarer og med forsynlig mål årlig 3 tønder rug og 3 tønder byg, hvoraf 6 skæpper af hver kornsort leveres hver kvartals begyndelse, 3 potter nymalket mælk om sommeren og 2 om vinteren, når han selv i det hele har 4 potter, men hvis ikke så er, da det halve af det, han har, og skulle det indtræffe til tider at han

De fattige, der ikke kunne få offentlig hjælp, måtte arbejde, til de segnede. Jeppe Aakjær, som skrev meget om gamle i usle kår, har i visen om »Jens Vejmand« fra 1905 udødeliggjort en af disse skæbner.

Mennesker, der ikke var fattige, måtte i 1800-årene selv sørge for deres alderdom. Generationsskiftet på en veldrevet gård kunne give en god aftægtsaftale. Ofte gik det godt, som her på Jens Thomsens gård. Men det har ikke altid været let for de gamle at se de unge – eller ligefrem fremmede – overtage driften og gøre tingene på deres måde. Det har heller ikke altid været let for de unge at have de gamles øjne hvilende på sig.

Jeppe Aakjær har i novellen »Paa Aftægt« fra 1907 fremdraget de værste eksempler på ulykkelig aftægt. Ikke alle har haft det så ringe, men langt fra alle har haft det godt. Det ses af en statistik fra 1880'erne over selvmord. Da var en tiendedel af befolkningen over 60 år, men en fjerdedel af selvmordene faldt i denne gruppe.

Præstationerne

Udgangspunktet for aftægtsaftalen var, at de gamle skulle leve i fælles husholdning med de unge. Men hvis de gamle ikke var tilfredse med det, kunne de kræve de »præstationer« eller ydelser, som er opregnet i aftægtskontrakterne. Ydelserne eller præstationerne er altså et sikkerhedsnet under de gamle.

RUG brugtes til rugbrød. 1 tønde rug gav 130 kg rugbrød. Hver af aftægtsfolkene kunne dagligt få 1838: lidt over 500 g rugbrød
1885: næsten 700 g rugbrød

BYG blev malet til byggryn, der blev brugt til byggrod, eller brygget til øl. Hvidtøl var førhen et vigtigt næringsmiddel. 1 tønde byg gav 3 tønder hvidtøl. Hver af aftægtsfolkene kunne dagligt få 1838: lidt over 1½ liter hvidtøl
1885: 1 liter hvidtøl

GRØNKÅL er det, der menes med 1838-kontraktens kål. Det indeholder meget C-vitamin. 50 grønkål dækker rigeligt aftægtsfolkernes behov i et år. Mangel på C-vitamin giver skørbug. 1885-aftægtsfolkene må have fået C-vitamin på en måde, som ikke fremgår af kontrakten.

KARTOFLER kom til Danmark i midten af 1700-årene med indvandrede hugenotter og tyskere, som dyrkede og spiste dem. Dansker-

Årligt	Gamle mål		Nye mål	
	1838	1885	1838	1885
Rug	3 tønder	4 tønder	315 kilo	415 kilo
Byg	3 tønder	2 tønder	265 kilo	175 kilo
Kål	50 styk		35 kilo	
Kartofler		2 tønder		180 kilo
Mælk, sommer	3 potter	2 potter	2,4 liter	1,4 liter
Mælk, vinter	2 potter	1 potter	1,4 liter	
Smør	8 pund	12 pund	4 kilo	6 kilo
Ost		16 pund		8 kilo
Æg		80 styk		4,5 kilo
Flæsk	16 pund	32 pund	8 kilo	16 kilo
Kød	16 pund		8 kilo	
Lammekød		32 pund		16 kilo
Tørfisk	16 pund	16 pund	8 kilo	8 kilo
Saltet fisk	1/8 tønde		14 kilo	
Fersk fisk		20 torsk		20 torsk
Salt	1,5 skæpper	1 skæppe	13 kilo	8,5 kilo
Kaffe		12 pund		6 kilo
Cikorie		6 pund		3 kilo
Kandissukker		12 pund		6 kilo
Knop-tørv	8 x 480 tørv	5000 styk	3840 styk	5000 styk
Sand-tørv	4 x 240 tørv		960 styk	
Tran	4 potter		3,9 liter	
Talg		8 pund		4 kilo
Twist, væger		½ pk. Nr. 10		
Hørfrø udsæt	½ skæppe		8,7 liter	
Fåregræsning	2 får	2 får m. yngel		
Penge	2 rigsbankdaler		10 kroner	

ne brugte kartofler til svinefoder indtil et stykke ind i 1800-årene. Det er typisk for udviklingen, at kartofler først er kommet på menuen i 1885-kontrakten.

MÆLK fik aftægtsfolkene rigeligt af. Forskellen på tildelingen sommer og vinter skyldes køernes naturlige årsrytme. Der er et bemærkelsesværdigt fald i mælkemængden fra 1838 til 1885.

SMØR og OST er mælkeprodukter, der – i modsætning til mælken selv – kan gemmes i nogen tid. Osten og den øgede smørration i 1885-kontrakten kompenserer kun delvis for faldet i mælkemængden.

ÆG var ingenlunde hverdagsmad. 1885-aftægtsfolkene kunne hver få 1 æg hver 9. dag, men har nok samlet sammen til æggeklager.

FLÆSK var meget federe end i dag. Stegefedtet kunne bruges på brød i stedet for smør, så aftægtsfolkene har fået meget mere fedt end smørrationen.

KØD var oksekød. Fersk oksekød var ikke til rådighed året rundt, så konservering med salt og tørring var nødvendig for en jævn forsyning.

LAMMEKØD blev ligesom oksekød gjort langtidsholdbart med salt og tørring.

Det er værd at mærke, at den

samlede kødration blev fordoblet fra 1838 til 1885.

TØRFISK er stærkt saltede og derefter vindtørrede torskefisk. Når vandet på den måde blev fjernet, fik fisken en holdbarhed på mange måneder uden at næringsindholdet gik tabt. Fisken skulle tørres og blev leveret om foråret, før spyfluesæsonen.

SALTET FISK var enten torsk eller kuller, der lå i en stærk saltlage ligesom spegesild.

SALT var groft havsalt, der blev brugt som konserveringsmiddel til både flæsk, kød og fisk.

KAFFE opnåede i løbet af 1800-årene at blive betragtet som livsfornødenhed for alle samfundslag. Den dyre, importerede kaffe blev drøjet med tørrede, brændte og malede CIKORIErødder, der kunne dyrkes under vore himmelstrøg. Det blev drukket med rigeligt KANDISSUKKER – lige dele kaffebønner og sukker – og altid med fløde. Til hver af 1885-aftægtsfolkene kunne der brygges af 2 spiseskefulde kaffe med cikorie om dagen. Kaffe kan ligesom øl brygges meget tyndt ...

KNOP-TØRV graves i moser og består af nedbrudte planterester. Tørven er kompakt og gløder under brændingen. Knoop-tørv blev brugt til rumopvarmning og i komfur til madlavning.